

УДК 316.728

ДІМ ЯК ПРИВАТНИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

А. О. Ручка, Л. Г. Скокова

Інститут соціології НАН України
i-soc@i-soc.org.ua

Розглянуто можливості соціологічного аналізу дому як приватного соціокультурного простору. Вирізнено аксіологічні / символічні виміри дому, матеріальні аспекти домашнього простору, особливості залучення до культури у просторі дому. Використано дані соціологічних досліджень: моніторинг “Українське суспільство 1994–2006”, “Омнібус 2006, 2007” Інституту соціології НАН України, а також результати Європейського соціального дослідження (2004–2005) за участі Інституту соціології НАН України. Наголошено на перспективності систематичних соціологічних досліджень різноманітних приватних вимірів дому та його ролі в сучасному людському житті.

Ключові слова: дім, приватний соціокультурний простір, повсякденність, аксіологічні/символічні виміри дому, диференціація за типом житла, оснащеність дому, розподіл домашньої роботи, приватний взірець культурно-дозвіллевих практик, “одомашнення” і медіацентрованість дозвілля.

Глобалізаційні зміни в сучасному світі, трансформації суспільного устрою в багатьох країнах супроводжуються, як з’ясувалося, загостренням проблеми співвідношення *публічного і приватного* на різних рівнях життя соціуму. Нижче ми проаналізуємо тільки одну складову цього співвідношення, а саме – на певному приватному просторі. Загалом зацікавленість процесами приватної сфери, значущості приватного життя, різноманітними формами партикулярності демонструють представники різних гуманітарних дисциплін: філософи, історики, соціологи, антропологи та ін. Дослідників цікавлять як взаємопов’язаність сфер приватного і публічного, їхня аксіологічна значущість, так і розмивання меж між ними чи їхнє ущільнення в різних типах суспільного устрою, в різні історичні періоди. Прикладом негативного ставлення до приватності можуть бути радянські часи з їхнім культивуванням колективістських настанов, коли сферу приватного звужували всілякими методами, поширюючи контроль державних і квазігромадських інституцій на особисте, родинне життя, діяльність домогосподарств тощо.

Історично вирізнення приватного життя як соціального феномена в науковій літературі пов’язують зі становленням модерного суспільства, економіка якого ґрунтувалась на відділенні дому від місця праці. Соціальна сфера тут регульована демократичними інститутами, колективне життя просякнуте повагою до приватності, у ньому забезпечені права і свободи громадян. Поступово збільшується вільний час, підвищується грамотність населення, розвиваються споживацькі, культурні, медійні індустрії масового суспільства з їхнім культивуванням індивідуалістичних,

гедоністичних орієнтацій, що сприяє переміщенню багатьох соціокультурних практик у приватний простір. У сьогоднішньому українському суспільстві, яке перебуває в умовах системної трансформації суспільного ладу, відбувається, можна сказати, “реабілітація” приватності в економіці, законодавстві, соціальній сфері, змінюються також ідеологічні настанови щодо важливості прав і свобод окремих індивідів, значущості їхнього приватного життя, взагалі – долі окремої людини. Це пов’язано також зі збільшенням можливостей соціальної мобільності певних груп, особливо молоді, поширенням “змішаних” – матеріалістичних і постматеріалістичних цінностей, зростанням шансів стилізації, індивідуалізації життя. Крім того, розвиток сучасних інформаційно-комп’ютерних технологій створює умови для освіти, праці, відпочинку в домашньому просторі, приватизації, “одомашнення” дозвілля тощо. Однак цю “реабілітацію” супроводжує зниження рівня життя більшої частини населення, швидка соціально-економічна поляризація, безлад у політичній та економічній сфері, що призводить до відчуженості від публічної сфери, замиканні значної частини населення на рівні родинних, міжособистісних відносин, пошуку стратегій виживання у приватних практиках “домашньої економіки”.

Складність трансформаційних змін, які відбуваються в сучасних транзитних суспільствах, актуалізує пошуки нових евристичних і дослідницьких напрямів соціокультурного аналізу. Одним з таких напрямів, що привертає щораз більшу увагу вітчизняних дослідників, є соціологія повсякденності, можливості якої вже досить давно використовують західні науковці для кращого розуміння сфери приватності. Як відомо, в соціогуманітарних науках у рамках посткласичної методології відбувається поворот до вивчення соціокультурної реальності з позиції “звичайної”, “маленької” людини, її повсякденного існування, практик (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман, І. Гофман, М. де Серто, М. Мафесолі, П. Бурдьє та ін.). Прихильники цих підходів серед російських дослідників зазначають навіть про необхідність становлення таких дисциплін, як “коммонсенсологія” (від англ. *common sense* – здоровий глузд) [1], “повсякденноведення” [2], а також “соціологія приватності” [3].

Можливо, у цьому є сенс, оскільки в структурі кожного суспільства можна вирізнити три рівні його організації: *макроструктурний*, *мезоструктурний* і *мікроструктурний*. Макроструктурний рівень охоплює систему порівняно великих і значимих для всього суспільства соціальних класів, груп, верств та інститутів, які між собою функціонально пов’язані. Мезоструктурний рівень, відповідно, зосереджений на структурах середнього рангу, окремих суспільних сферах, галузях, сегментах. Водночас мікроструктурний рівень становить систему порівняно малих груп, спільнот і організацій, у яких переважають безпосередні соціальні інтеракції. Загалом соціальну мікроструктуру, рівень повсякдення, можна вважати підґрунтям суспільного життя в різноманітних його проявах. Це підґрунтя, зрозуміло, значно впливає на всі суспільні процеси, серед яких особливе значення мають соціалізація і культуралізація. Саме у цих процесах формуються, як відомо, притаманні цьому суспільству типи особистостей. Формування opinіо членів суспільства щодо різноманітних питань, які стосуються економічних, політичних, соціальних,

культурних, екологічних тощо справ, відбувається з урахуванням соціальної мікроструктури. На мікроструктурному рівні організації соціуму укорінені головні цінності й норми, що регулюють соціальні взаємовідносини між членами суспільства. Саме тут формується ментальність соціального мікросередовища, яка є джерелом настанов, устремлень, аспірацій і поведінки людей. Завдяки соціальній мікроструктурі, соціокультурним практикам у приватному просторі індивіди набувають головних соціокультурних рис, які майже не змінюються впродовж усього життя. Позиціонування саме в цьому просторі, ототожнення себе з певними людьми, подіями, місцями, речами, практиками чи дистанціювання від них є головними способами ідентифікації людини, механізмами становлення її соціокультурної ідентичності. Водночас залученість людини до приватного зовсім не заперечує її причетності до публічного. Це співвідношення в принципі повинне бути збалансованим, інакше значною є ймовірність конфлікту [4]. Ось чому проблематика повсякдення, особливості його розгортання у приватному житті, перебіг соціокультурних практик у домашньому просторі сьогодні щораз частіше стають предметом інтересу соціальних дослідників.

Аксіологічний / символічний вимір дому. Головними елементами приватного життя є *дім, родина, діти, взаємовідносини з близькими людьми, улюблені і необхідні речі, домашнє господарство, домашні улюбленці* тощо. Приватне життя локалізоване насамперед у просторі дому, який є його центром, осередком: в аксіологічному і матеріальному / просторовому сенсі. Незалежно від його матеріального втілення (хата, будинок, квартира), дім є соціокультурною цінністю для його мешканців, він наповнений значеннями, символами, оцінками (позитивними, нейтральними, негативними), пов'язаними з біографічним досвідом, перебігом соціалізації, культуралізації, різноманітними життєвими подіями в соціальному оточенні. Сприйняття дому може відрізнитися залежно від характеристик членів родини – їхнього віку, статі, родинних зв'язків та ієрархій, стану здоров'я, авторитету тощо. Біографія індивіда і його родини, історія міжособистісних стосунків мешканців певної оселі маркована як різними артефактами (предмети обстановки, одяг, фотографії, листи), так і певними культурними практиками (спільні вечери членів родини, святкування урочистих подій, сімейні скандали), що загалом впливає на формування ідентичності, допомагає зберігати сімейну пам'ять, етнокультурні традиції або створює негативне сприйняття простору оселі чи періоду проживання в ній.

Проблематика *дім–людина* в різних вимірах час від часу опинялася в центрі уваги відомих філософів, що цікавилися повсякденним існуванням людини в світі (можна згадати праці М. Гайдеггера, Г. Башляра, М. Еліаде, Ж. Дерріда та ін.) [5-8]. Цікаві методологічні зауваження щодо аксіологічної/символічної значущості дому можна знайти в працях сучасних російських і українських дослідників, представників філософської антропології, істориків, етнографів, культурологів [9-16].

Історичні, етнографічні розвідки засвідчують, що в традиційній культурі поняття “дім”, “хата” для українців, як і представників багатьох інших народів, є багатозначними, наповненими символічним змістом. Дім, як загальнозначущий архетип, здавна функціонує у людській свідомості і становить базисний елемент етнічної картини світу. Як зазначив М. Еліаде, в традиційному суспільстві дім – це не просто об’єкт, “місце, облаштоване для житла”, це світ, який людина будує для себе, імітуючи божественне творіння, космогонію. Кожна побудова чи урочисте відкриття нового дому певною мірою є рівнозначними новому началу, новому життю. Навіть у сучасних суспільствах, де простежується високий ступінь десакаралізації, все ще зберігаються на новосіллях спогади про ту радість, яка в стародавні часи знаменувала початок нового життя [7, с. 50-51].

Сприйняття навколишнього простору як сакрального структурувало людську свідомість, робило світ доступнішим для розуміння. Побоюючись як ворогів, так і злих духів, люди намагалися всіляко захистити своє житло, укріпити його. Цій меті слугувало й “обрамовування” житла (слово “храм” є в одному ряду зі словами “схрон”, “хоронити”, “хороми”), заповнення його магічними знаками, речами, оберегами, спеціальне оздоблення дверей, вікон, комину тощо. Завдяки цьому вся хата перетворювалася в магіко-практичний оберіг, ставала схованкою добробуту, духовного затишку, безпеки родини. Житло оберігало людину від різноманітних і непередбачуваних загроз зовнішнього світу, утворювало свій, “внутрішній”, приватний світ, дотичний масштабам людини, наповнений рисами безпеки, визначеності, зрозумілості, упорядкованості.

Еквіваленти слов’янського слова “дім” означають широке коло понять: родину, житло, будівлю, певне визначене місце, а також явища, пов’язані з культурною організацією життя: господарство, побут родини чи народу, спадщину, ієрархію, порядок. Поняття дому пов’язували також зі своїм народом, країною, правом, мораллю, пам’яттю, вірністю традиціям [16, с. 135]. Усталеним є вираз “рідний дім” у значенні “рідний край”, “Вітчизна”, “Батьківщина”. Ці семантичні виміри характерні й для мов інших слов’янських народів, наприклад, російського, польського, сербського [17].

Зміст українських прислів’їв і приказок [18] відображає головні аксіологічні виміри, протиставлення, пов’язані зі своєю хатою, домівкою, в етнічній картині світу.

- *Загальне протиставлення свого /чужого*: своє є кращим, тому що своє (“В гостях добре, а дома ліпше”, “Бодай не ходити в чужу хату!”, “Ліпше дома, ніж на празнику”, “Своя стріха – своя втіха”, “Своя ліпянка ліпша чужої світлиці”).

- *Захищеність у своїй оселі*: (“В своїй хаті й кути помагають”, “Дома і стіни помагають”).

- *Закритість від чужих*: (“Хата як покришка: що говориться, то в хаті повинно пропасти”) і відокремленість (знамените “Моя хата скраю – нічого не знаю”).

- *Можливість вільних дій у своїй хаті, незалежність*, очікування теплого прийому після повернення ззовні (“Своя хата й своя воля”, “Не пізно до свого дому

й опівночі”, “Свій дім не ворог: коли прийдеш, то прийме”, “Своя хата – своя правда”, “Кожний когут смілий на своїм сміттю”, “У своїй хаті кожний пан”, “Де хата, там і паніматка”).

- І навпаки, *острах* (який відчувається у порівняннях) *залежності в чужому домі від чужої ласки, волі інших людей*: (“Бодай умирати, і в свій горщик зазирати”, “Бодай ніхто не дочекав в чужім кутку сидіти”, “Чужа хата гірше ката”, “Хата чужая, як свекруха лихая”, “Хоч у рідного тата – але не моя хата”, “На чийому возі їдеш, того й волю чиниш”, “Чужа хата – велика досада”, “В чужій хаті і тріска б’є”, “Чия хата, того і правда”).

- *Маркування розподілу сфер жіночого і чоловічого впливу, опікування господарством*: (“Без господаря двір плаче, без хазяйки – хата”, “Де багато господиень, там хата неметена”, “Якщо жінка завзята, то й добра повна хата”, “Без господаря хата – пуста”, “Дівка заплетена, а хата не метена”, “Красна хата кутами, а дівка пирогами”).

- *Родинні зв’язки, любов до батьків, дітей*: (“Дорога та хата, де родила мати”, “Як син вродиться, то і хата радується”).

- *Гостинність*: (“Чим хата багата, тим і гостям рада”, “Що хата має, тим і пригощає”).

- *Естетична функція домівки* (“Хата, як квітка”, “Хата, як лялечка”, “Хата як дзеркало”, “У хаті як у віночку”).

- *Гумористичне ставлення до бідності* (“Наша хата з холодом не спориться: як надворі тепло, то й у нас тепло, а як холодно, то й у нас так”, “Така хата тепла, що потієш, дрижачи”).

Навіть кількість різноманітних визначень хати, домівки в традиційній мові та пов’язаних з нею смислів свідчить про її центральну, осьову роль в етнічній картині світу українців. Тому не дивно, що образ дому є однією з найбільш інтегруючих сил для людської думки, спогадів і мрій [18, с. 4]. У цьому зв’язку можна сказати, що ціннісний універсум традиційної етнічної свідомості пов’язаний саме з аксіологічним/символічним сприйняттям рідної хати, домівки, господи як безпеки, захищеності, підтримки рідних, вільної дії, сім’ї, матері, Вітчизни.

Звісно, без спеціальних досліджень важко уявити, наскільки в сучасному суспільстві збереглося ставлення до простору дому як до сакрального; наскільки саме з домівкою, рідними стінами (особливо в умовах великих міст, частих переїздів, житлової невлаштованості) пов’язане відчуття безпеки, захищеності, патріотизму, родинних зв’язків, образу власного “Я”; як формуються або ні подібні відчуття, емоції, ідентифікації. Для глибшого вивчення цих питань доцільними можуть бути якісні методи (етнографія, візуальні дослідження, глибинні інтерв’ю, кейс стаді) [19].

Щодо кількісних досліджень, то вони, безперечно, теж дають цікаві дані для роздумів на цю тему. Одним з найважливіших аспектів домашнього побутування є наявність родини, стосунки в сім’ї. Саме сім’я, родичі користуються найвищим рівнем довіри серед різних соціальних інститутів в Україні, становлять найважливішу

“Ми-групу”, що особливо контрастує з низьким рівнем довіри до інститутів публічної сфери [20, с. 306]. Часто цю ситуацію пояснюють як замикання в межах родини, ізоляціонізм, втечу від хаосу кризового соціуму. З цим, мабуть, можна погодитися певною мірою, проте підвищення рівня довіри в публічній сфері не обов’язково повинно супроводжуватися зниженням рівня довіри в найближчому оточенні. Можливо, саме довіра до рідних, мікросередовища допомагає формувати захисну ідентичність, витримувати стреси і негаразди повсякденного життя, пристосовуватися до несприятливих змін, що може слугувати у подальшому цінним ресурсом для підвищення рівня суспільної довіри.

Про особливу значущість родини в житті сучасних українців свідчить і те, що міцна сім’я як цінність посідає найвище місце в структурі ціннісних пріоритетів населення [21]. Ці дані підтверджують і результати Європейського соціального дослідження 2004–2005 рр.¹: на питання *До якої міри Ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь з тим, що сім’я має бути головним пріоритетом у житті як чоловіка, так і жінки?*, більшість опитуваних українців відповіли позитивно [22, с. 86]. Середній бал для українців становить 4,68 (за 5-бальною шкалою, де 1 – зовсім не погоджуюся, 5 – повністю погоджуюся). Близькі показники в угорців (4,62), поляків (4,43), греків (4,37), чехів (4,33). Найнижчі – в Данії, Нідерландах, Норвегії, Швеції (3,83-3,94). Отже, цінність родини зменшується зі зростанням рівня добробуту в суспільстві і поширенням індивідуалістичних цінностей. Водночас в Україні реальна ситуація в сфері родинного життя не найкраща: кожний другий шлюб закінчується розлученням, наявним є високий рівень дезадаптованості родин, соціального сирітства тощо. Проте ми вважаємо, що висока орієнтація на традиціоналістські цінності дому, родини, приватної локальності, що транслюється від покоління до покоління, є суттєвим ресурсом для подальшої нормалізації як приватної, так і публічної сфер транзитного суспільства.

Матеріальні аспекти приватного простору дому. Дім, житло відіграє важливу роль диспозиціонування людини в соціальному і культурному просторі, залучення до більшості соціорегулюючих відносин і практик. До цього часу в Україні, як і в багатьох інших країнах, наявність житла, реєстрація у певному помешканні (евфемізм прописки радянських часів) визначає відповідний обсяг громадянських прав (наприклад, можливість постановки на чергу для отримання житла від держави, отримання банківського кредиту, поштових переказів тощо). Означення на кшталт “бездомний”, “бомж” (аббревіатура російського “без определенного места

¹ Використано дані опитування, проведеного в рамках проекту Європейське соціальне дослідження (ЄСД). Керівник проекту професор Лондонського університету Роджер Джоуел. Репрезентативне для України опитування проведене в січні-березні 2005 р. Інститутом соціології НАН України. Похибка репрезентативності не перевищує 2,6%. Учасники української частини проекту: Є. Головаха – національний представник у виконкомі ЄСД; А. Горбачик – національний координатор; Н. Паніна – експерт з методів та організації порівняльних соціологічних досліджень, проект підтримано і виконано за грантом МФ “Відродження” №2500371 від 01.03.2005.

жительства”) мають усталений пейоративний характер і означають людину, яка втратила власне “людський” вигляд, живе на вулиці, під плотом, у підвалі тощо. Отже, важливою характеристикою соціального статусу індивіда є наявність житла як такого, його розміщення на різній за статусом території (місто – село, центр – периферія, столиця – провінція, центр міста – “спальний” район тощо), а також функціональні характеристики житла, рівень комфортності, відповідність стандартам розвинених країн, які, до того ж, так настирливо показує реклама як взірці життєвого успіху. Недарма в сучасний лексикон українських громадян стійко увійшло поняття “євроремонт” як ознака певного матеріального добробуту, можливості побудувати/ відремонтувати квартиру або будинок із використанням нових, часто імпортованих матеріалів.

Диференціація населення країни за типом житлового помешкання впродовж останніх десяти років практично не змінилася. За даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України² (2006) в окремій квартирі живуть 55% опитуваних, у будинку (частині будинку) – 38%, тобто 93% респондентів мають житло. Більшість сільських мешканців проживає у приватних будинках (88%), у невеликих містах ця частка зменшується до 27%, тоді як у великих містах (з населенням понад 250 тис.) лише 7,5% мешкають у будинках (частині будинку), решта – у квартирах багатоквартирних будинків [23, с. 65].

За даними зазначеного моніторингу, 82% респондентів країни відповіли, що житло, в якому вони проживають, є приватизованим. Одним із результатів пострадянських трансформацій є факт практично автоматичного переходу помешкання, в якому проживала родина, у приватну власність. Для невеликої частини людей – власників житла у великих містах, особливо у престижних дорогих районах – це стало значною перевагою. Вони мають змогу отримувати ренту від здавання квартири у найм, стали активними учасниками ринку нерухомості. Проте, за оцінками експертів, загальна частка таких учасників становить приблизно 1% населення країни. Сьогодні ринок житла в країні розвивається дуже проблематично: обсяги будівництва не задовольняють потреби населення, ціни на квартири штучно завищують, купівля квартири і покращення житлових умов для родин із середнім рівнем достатку стали практично нереальними. Держава майже самоусунулась від попередніх практик безоплатного надавання житла навіть тим соціально незахищеним категоріям населення, які цього конче потребують. Отже, наявність просторої квартири, будинку, можливість усамітнитись, відпочити у власній кімнаті – недосяжна мрія досить значної частки українських громадян. До цього часу не менше 4% опитуваних зазначають, що проживають у комунальній квартирі або гуртожитку, ще 2–3%

² Щорічний соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України проводять з 1992 р. Генеральний директор проекту – В. Ворона; розробники програми – Н. Паніна та Є. Головаха. Розрахункова вибірка охоплює 1800 осіб, які репрезентують доросле населення України за статтю, віком, освітою, типом поселення та областями. Похибка репрезентативності не перевищує 2,4%.

винаймають житло. У містах, особливо великих, куди в пошуках роботи мігрує населення, ці показники, звичайно, вищі. Фрустрацію щодо нестачі добротного житла стабільно відчувають 35–42% опитуваних (дані соціологічного моніторингу 1996–2006 рр.). Серед представників бідніших домогосподарств ця частка вища.

Середня кількість кімнат на одну родину, за даними Європейського соціального дослідження, в Україні становить 3,2. Цей показник близький до таких країн, як Словаччина (3,5), Словенія (3,4), Чехія і Греція (3,3), Польща (3,1), Естонія (2,9), Угорщина (2,6). В більшості розвинених європейських країн цей показник набагато вищий: Ірландія – 5,6; Бельгія – 5,1; Норвегія, Швейцарія – 4,8 [22, с.76]. За даними моніторингу 2006 р., серед мешканців багатоквартирних будинків в однокімнатних квартирах живуть 15% опитуваних, у двокімнатних – 45, трикімнатних – 35, решта 5% мають чотири кімнати і більше. Більша кількість кімнат на сім'ю (без кухні і допоміжних приміщень) у мешканців індивідуальних будинків: одну-дві кімнати в домі серед них мають 22%, три кімнати – 33, тоді як чотири кімнати і більше – 45%. Для значної частини населення, особливо в містах, поширеною є ситуація, коли в однокімнатній оселі проживають три особи (29%), чотири і більше осіб – 10% (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількість членів сім'ї, що проживають в оселі
з різною кількістю кімнат, 2006, %**

Кількість кімнат на сім'ю без кухні й допоміжних приміщень	Кількість членів сім'ї, що проживають в оселі, осіб				
	одна	дві	три	чотири	п'ять і більше
Одна	32,2	28,0	29,4	7,6	2,8
Дві	13,1	27,8	31,4	18,1	9,6
Три	5,2	21,6	29,2	29,7	14,3
Чотири	4,7	17,5	27,7	30,3	19,6

Як і в розвинених країнах, заможні верстви починають цінувати життя за містом, в екологічно чистому середовищі, будуючи котеджі, які не поступаються рівнем комфортності й оснащення міським квартирам високої ринкової вартості. Проте більшість індивідуальних будинків є в селах, селищах, невеликих містах з низьким рівнем або без відповідної інфраструктури – транспортного сполучення, газифікації, телефонізації тощо. За даними моніторингу 2006 р., лише 85% домогосподарств країни мають холодну воду в оселі, 71% – каналізацію (туалет), 62% – центральне опалення помешкання, 50% – гарячу воду. Особливо напруженою ця ситуація є в сільській місцевості, де більша частина населення проживає у приватних будинках без водопроводу і централізованого опалення. Щодо цього умови проживання загалом населення за останнє десятиліття фактично не покращились. У середньому не

менше 9% опитуваних за 2002–2006 рр. зазначали, що в опалювальний сезон в оселі дуже холодно, постійно мерзнуть, у 16–20% постійно протікають стіни або дах, в 11–16% часто бувають перебої з електроенергією.

Звісно, на комфортність житла впливає матеріальний статус родини. Наприклад, в індивідуальних будинках наявність водопроводу, каналізації, опалення, гарячої води збільшується з підвищенням самооцінки матеріального рівня опитуваних (табл.2).

Таблиця 2

Оснащеність індивідуального будинку залежно від матеріального статусу сім'ї, 2006, %

Індивідуальний будинок	Самооцінка матеріального рівня, бали						
	0-1 (найнижчий)	2	3	4	5	6	7-10 (найвищий)
Холодна вода	47,5	64,6	60,8	61,8	68,5	76,2	91,7
Каналізація (туалет)	15,3	24,4	28,6	34,4	41,3	47,6	75,0
Центральне опалення	16,9	13,4	24,9	25,2	30,8	33,3	66,7
Гаряча вода	8,5	15,9	21,2	25,2	36,4	52,4	91,7

Отже, повсякденне життя для значної частини населення супроводжується обтяжливими зусиллями з підтримання “домашнього вогнища” в буквальному значенні: наносити води з колодязя, розтопити піч, підігріти воду, щоб помити посуд тощо (а потім увімкнути телевізор і послухати про “європейський вектор розвитку”).

Звісно, що значну частину домашньої роботи в домогосподарстві традиційно виконують жінки [24, с. 285]. Цю тему часто досліджують у гендерній соціології, тому що саме в домогосподарстві сконцентрована значна частина взаємовідносин жінок і чоловіків. Отже, зростання уваги до дому як простору приватних практик багато в чому завдячує цьому факту [25]. Інтерес до приватних практик, на рівні домогосподарств щораз частіше демонструють представники економічної соціології [26, 27]. Важливими, до речі, є намагання в рамках цієї дисципліни розрізнити домашнє виробництво і суто споживання, домашню працю і дозвілля (наприклад, догляд за дітьми). З погляду економістів, домашня праця визначена як форма діяльності, яка може бути замінена ринковою зайнятістю (наприклад, послугами няні). До видів домашньої праці зачисляють весь спектр занять з самозабезпечення людської життєдіяльності: виготовлення, ремонт речей, перевезення, бартерний обмін, прибирання, прання, приготування їжі, поточні покупки, догляд за дітьми і непрацездатними членами родини [27, с. 65]. Вільний час, відповідно, скорочується із збільшенням витрат часу на домашню роботу.

За даними Європейського соціального дослідження, Україна перебуває на останньому місці за самооцінкою обладнання оселі для домашньої роботи. На питання *Як би Ви оцінили, наскільки добре обладнаний для домашньої роботи Ваш власний дім?* (0 – у домі немає водопроводу, 10 – у домі є посудомийна машина) середній показник за оцінками опитуваних у нашій країні становить 4,3 (в Естонії – 6,2; Польщі – 6,4). Найвищі показники у таких країнах, як Ісландія, Люксембург, Норвегія (9,0–9,2) [22, с. 82]. Звісно, що домашня робота, ведення домогосподарства за таких умов поглинає величезну кількість часу і сил. У постіндустріальному суспільстві значно скоротилися витрати часу на побутові справи: частина домашньої роботи делегована працівникам сфери побутового обслуговування, з іншого боку, завдяки механізації (домашні пральні машини-автомати, наприклад) відбувається зворотний процес приватизації послуг, коли потреба в закладах побутового обслуговування відпадає.

Мешканці України, за даними зазначеного міжнародного дослідження, витрачають найбільшу кількість часу на домашню роботу. У звичайний будній день усі члени родини сумарно на хатню роботу витрачають близько 6,8 год. В інших країнах цей показник менший: найнижчий у Данії, Франції, Швеції, Фінляндії, Норвегії (2,6 - 3,1 години), а найвищий у Польщі (4,8), Словаччині (5,0), Словенії, Ірландії (5,2), Ісландії (5,4). За даними Омнібусу–2006 Інституту соціології НАН України, серед занять, на які витрачають найбільшу кількість часу і сил, домінують прибирання житла, прання, приготування їжі, купівля продуктів, праця на присадибній ділянці/дачі (табл. 3). До речі, останнє заняття демонструє повний гендерний паритет, об'єднуючи подружжя у забезпеченні родини овочами і фруктами з присадибної ділянки. Отже, саме домогосподарства несуть на собі основний тягар турбот із забезпечення соціальної стабільності й захисту родини, пошуку практик виживання за умов невисоких прибутків значної частини населення.

Таблиця 3

Домашні заняття, на які протягом року витрачають найбільше сил і часу серед чоловіків і жінок у різних типах поселення, 2006, %

Заняття	За вибіркою	Велике місто		Невелике місто		Село	
		холо-віки	жінки	холо-віки	жінки	холо-віки	жінки
Прибирання житла, прання	56,0	31,6	81,1	29,5	81,7	17,8	76,4
Приготування їжі	54,7	25,4	79,8	23,0	80,3	14,8	80,4
Купівля продуктів	47,9	41,0	67,5	37,7	60,3	23,1	47,9
Праця на присадибній ділянці, дачі	43,6	29,7	21,1	41,0	39,0	69,3	69,3

Ремонт, благоустрій житла, будинку	35,7	40,6	22,1	41,0	29,5	57,6	31,3
Догляд за дітьми	27,0	15,2	40,1	14,8	36,6	14,4	32,2
Лікування, відвідування медичних закладів	22,8	21,1	35,0	18,4	23,7	17,4	19,9
Догляд за свійськими тваринами й птицею	22,0	5,1	7,3	13,1	16,6	47,7	44,8
Ремонт, профілактика автомобіля	10,0	17,6	2,5	23,8	1,0	20,8	2,1
Догляд за хворими й особами старшого віку	8,7	7,4	11,4	8,6	11,9	3,8	8,9
Заготівля палива, опалення житла	9,2	2,3	0,6	7,0	5,4	27,7	15,0

Мабуть, лише прив'язаність до домівки, турбота про родину допомагає витримувати подібне навантаження. Із твердженням *“моя домашня робота викликає стрес, напругу”* не погодилися, за даними міжнародного дослідження, близько 69% опитуваних в Україні, погодилися лише близько 7%. Середній бал (від 1 – не погоджуюсь до 5 – повністю погоджуюсь) в Україні становить 2,16. Цей показник близький до рівня таких розвинених країн, як, наприклад, Ірландія (2,12), Бельгія (2,10), Люксембург (2,13) [22, с. 96]. Як бачимо, рівні об'єктивної (низький рівень комфортності житла, обладнання його для домашньої роботи) й суб'єктивної (безконфліктне сприйняття домашньої роботи) реальності не збігаються. Можливо, це свідчить про намагання громадян України попри всі негаразди зберігати уявлення про територію своєї оселі як надійний захист, сімейне пристановище, місце самостійних, вільних дій.

Отже, люди, перебуваючи у фізичному просторі житла, приписують йому певні культурні значення і смисли, перетворюючи його у соціокультурний простір. Саме у цьому випадку бюрократичне означення житла як *“житлової площі”* набуває інтимно-культурних означень – *“рідна домівка”*, *“домашнє затишне гніздечко”*, *“спокійне домашнє пристановище”* тощо. Це, так би мовити, позитивні культурні смисли. Водночас нерідко можуть бути поширені інші культурні означення своєї оселі, наприклад, *“задріпаний гуртожиток”*, *“комуналка”*, *“дискомфортне пристанище”*

тощо. З огляду на це плідним є застосування етнографічних, культурологічних підходів (наприклад, дослідження “габітусу” радянської комуналки як простору “загальних місць”) [28]. Звісно, емоційне сприйняття дому як певного простору, простору приватних практик – так звана топофілія чи топофобія [29] залежить від впливу різних чинників – і якісних параметрів самого житла, і рівня домагань його мешканців, і цінностей / ціннісних орієнтацій, поширених у мікро- і макросередовищі. М. Гайдеггер, зокрема, з приводу проблеми проживання і будування житла зазначав: “А що діється з проживанням у наш критичний час? Всюди говорять – не без підстав – про житловий голод. І не лише говорять, але щось у цій справі й роблять. Намагаються ліквідувати цей голод, надаючи помешкання, нарощують темпи житлового будівництва, займаються плануванням усіх пов’язаних з цим справ. Але справжній житловий голод полягає передусім не у відсутності помешкань, хоча їх брак такий відчутний та прикрий, і навіть не дивлячись на те, що він є такою перешкодою та загрозою. Справжній житловий голод появився ще до світових війн і руйнувань, він старший і від вибуху чисельності населення на Землі та погіршення умов життя промислових робітників. Справжній житловий голод полягає у тому, що Смертні ще лише шукають втраченої сутності проживання, що вони повинні ще лише вчитись проживати. Однак як це робити, якщо бездомність людини, можливо, полягає саме у тому, що вона до цих пір зовсім не бере до уваги справжнього житлового голоду як саме такого голоду?” [5].

Дім як простір залучення до культури. Коли розглядати культурне життя населення не просто як його участь у культурі, а як певний спосіб життя, певну цілісність поведінки та устремлінь, то можна дійти висновку, що воно може бути в крайніх проявах *індивідуальним/приватним або публічним*. Якщо людина ніколи не виступає на людях (серед публіки), а також на телебаченні, радіо, в пресі, ніколи не відвідує клубів, концертів, виставок, кіно тощо, а у вільний час завжди бажає залишатися в домі, у родині і саме тут дивитися телебачення, слухати радіо, читати книжки, газети і журнали, то це означає, що в її культурному житті домінує індивідуальний взірць споживання культурних благ. І навпаки, якщо людина у вільний час частіше намагається бути на людях (серед публіки), інколи виступає на телебаченні, радіо, в пресі, систематично відвідує клуби, концерти, виставки, кінотеатри тощо, то це означає, що в її культурному житті домінує публічний взірць споживання культури.

Зрозуміло, що приватні та публічні взірці споживання культурних благ є, так би мовити, граничними типами участі в культурі. На практиці ці взірці, безперечно, перемішані в культурно-комунікаційній сфері, у вільний час діє певний симбіоз цих типів. Проте в різних історичних умовах один тип споживання культури може виступати на перший план, а інший – перебувати у тіні. Мабуть, у традиційних суспільствах панувало публічне споживання культури. З появою письма, друкування почалося поширення індивідуального/приватного взірця участі у культурі. Надалі радіо і телебачення закріпили індивідуальне споживання культурних благ.

Тепер, на початку ХХІ ст. ми бачимо, що в сучасному суспільстві приватне і публічне в культурному житті співіснують одне з одним. Публічне споживання культурних благ підтримуване системою традиційних закладів культури. Приватне ж пов'язане, насамперед, із сім'єю, домогосподарством і підтримуване завдяки новітнім засобам масової комунікації. Радіо, телебачення, відео, комп'ютер, інтернет є саме тими новітніми засобами, які знаменують, так би мовити, *індивідуалізацію / приватизацію* культурного життя.

Переважно приватний спосіб споживання культурних благ ще не означає, що він є неспівним. Навпаки, індивідуалізація/приватизація культурного життя приводить, як звичайно, до зміцнення сімейних стосунків. Зменшення участі людей у різного роду зборах, маніфестаціях, демонстраціях, які за радянських часів були, здебільшого, формалізованими, нечасте відвідування театру, філармонії, концертів, виставок тощо – все це не заперечує активних міжособистісних стосунків, культурної активності в межах малих груп, у дружніх та сусідських колах. Культурна активність у межах малих груп отримала останніми роками підтримку з боку різноманітних технічних приладів, які дають змогу відтворювати продукти культури вдома. Поява відео, DVD-програвачів, комп'ютерів, інтернету в сім'ях безумовно поглиблює індивідуалізацію, приватизацію культурного життя. Значне їхнє поширення супроводжується розширенням обміну і циркуляцією касет, цифрових носіїв з фільмами, виставами, записами різних святкових подій, виступів рок-груп, хіт-парадів тощо. За допомогою відеокамер, фотоапаратів, мобільних телефонів, комп'ютерів, інтернету стало можливим самому – без залучення професіоналів – робити фільми, фото, записувати будь-яку музику, створювати власні сайти, блоги. Аматорські фільми, музичні записи тощо часто-густо показують у дружніх колах, закладах культури, поширюють в інтернет-просторі та ін. Персональні комп'ютери, інтернет-мережа – це не просто новітні засоби інформаційних комунікацій, це явище культурного характеру, пов'язане з формуванням нових інтересів, нових можливостей культурної активності у формі різного типу програм, винаходів, інновацій, утворення віртуальних спільнот тощо. Тому новітні інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) можуть слугувати не тільки своєму власнику, а й ширшому загалу, розширювати можливості індивідуальної творчості, збільшувати шанси активної участі в культурі. З огляду на це сучасна індивідуалізація/приватизація культурного життя полягає не в усунуванні з культурного життя, не в утіканні від світу в самотність, замкненість у своїй оселі, а скоріше в культурній активізації індивідів, однак тільки поза офіційними – здебільшого традиційними – закладами культури (будинки культури, кінотеатри, концертні організації, театри тощо).

Водночас в українському суспільстві простежується виразна диференціація щодо можливостей населення брати участь у культурному житті. Як відомо, бар'єрами, обмеженнями для активного залучення до культури як у приватному, так і публічному просторі можуть бути: 1) матеріальні витрати на участь у культурі; 2) нестача вільного часу; 3) доступність і якість технічного оснащення домашнього побуту,

культурного інвентарю, закладів культури і дозвілля тощо; 4) соціальна і культурна ексклюзія; 5) рівень індивідуальних умінь і обдарувань. Різні соціальні угруповання мають своєрідну комбінацію цих перешкод/бар'єрів. За даними Омнібусу- 2007 Інституту соціології НАН України, головні причини, які заважають повноцінно відпочивати і розважатися опитуваним трьох вікових груп (до 30 років; 30 - 54 років; 55 років і більше), є такими: нестача власних коштів (75, 70, 57%), відсутність вільного часу (59, 59, 30%), стан здоров'я (7, 12, 41%). На додачу до віку ефекти перешкод/бар'єрів участі в культурі модифіковані іншими особистісними і соціальними чинниками, такими як розмір родини та її структура, гендер, дохід, рівень освіти, етнічна група тощо.

Важливою умовою культурної активності в приватному просторі дому є його оснащеність культурним інвентарем. Дані соціологічного моніторингу 1994–2006 рр. засвідчують, що оснащення українських домогосподарств засобами комунікації зростає. Наприклад, 1994 р. кольоровий телевізор мали 66% сімей (1982 р. – лише 13%), а 2006 р. – уже 90% родин. Стерео- і відеоапаратуру 1994 р. мали 10% сімей, 2006 р. – 28%. Мають у домогосподарстві магнітофон, радіоприймач, програвач 56% опитуваних. За даними 2002 р., персональний комп'ютер був лише у 5% домогосподарств, через чотири роки кількість таких родин зросла до 19%. Це зростання відбувається головно завдяки високостатусним і середньостатусним соціальним угрупованням. Як наслідок – проживання у різних типах житла розрізняється за оснащенням культурним інвентарем (табл. 4).

Таблиця 4

Оснащення різних типів оселі предметами культурно-рекреаційного призначення, 2006, %

Оснащення оселі предметами культурно-рекреаційного призначення	За вибіркою	Тип житлового помешкання сім'ї	
		індивідуальний будинок	окрема квартира
Кольоровий телевізор	89,7	85,7	92,6
Магнітофон, радіоприймач, програвач	55,7	49,5	58,6
Стерео- і відеоапаратура	28,2	18,7	33,6
Бібліотека (понад 100 книжок)	22,2	13,5	28,4
Комп'ютер	18,5	8,6	24,7
Модний одяг	16,2	12,5	18,4
Мисливське, рибальське знаряддя	8,9	8,6	9,3
Спортивне, туристське знаряддя	5,1	4,5	4,7

Загалом серед населення, за даними моніторингу, оцінки соціальних змін (матеріальної ситуації родини, умов відпочинку і дозвілля після роботи, можливості брати участь у культурному житті тощо) після 2000 р. набувають імпліцитно позитивного характеру. Наприклад, більшість респондентів у 2006 р. вважала, що можливості брати участь у культурному житті за останній рік не змінилися – 73%. Кількість цієї групи останніми роками збільшується порівняно із попереднім періодом (44% у 1994 р., 55% у 2000 р.) завдяки зменшенню оцінок щодо погіршення умов культурного життя. Про негативні зміни у доступі до культурних благ зазначили 15% опитаних (42% у 1994 р., 36% у 2000 р.). Група осіб, які *позитивно оцінюють зміни щодо участі в культурному житті, становить 12%*. У попереднє десятиліття кількість “оптимістів” була приблизно такою ж, коливаючись від 7 до 10 % респондентів. За самооцінками кращих можливостей брати участь у культурному житті переважають опитувані до 30 років (15%), особи з вищим рівнем освіти (16), вищим рівнем матеріальної забезпеченості (20), жителі столиці (23%). Має значення і вид зайнятості: позитивно оцінюють можливості залучення до культури учні/студенти/аспіранти (23%), спеціалісти технічного і гуманітарного профілю з вищою освітою (16), службовці/кваліфіковані робітники (14). Значно менше “оптимістів” серед домогосподарок (6%), різноробів, підсобних робітників (7), пенсіонерів, які не працюють (9%).

На підставі наведених даних можна прийняти, що оцінка змін щодо можливостей брати участь у культурному житті буде слугувати інтегральним показником, критерієм вирізнення груп, які відрізняються за можливостями повноцінного й активного залучення до культури в межах домашнього простору. У соціокультурному просторі дому можна вирізнити *традиційні види приватних культурно-дозвіллевих практик*, які доступні й поширені серед різних соціальних угруповань населення, практично незалежно від соціоструктурних характеристик – перегляд телепередач, прослуховування радіо, читання газет, художньої літератури, прикладна творчість, відпочинок, заняття з дітьми, настільні ігри тощо (табл. 5).

Таблиця 5

**Приватний взірець культурно-дозвіллевих практик
населення України, 2006, %**

Культурно-дозвіллеві практики	За вибіркою	Оцінка змін щодо участі у культурному житті		
		позитивна	нейтральна	негативна
<i>Домашні види культурно-дозвіллевих занять</i>				
Перегляд телепередач	87,4	84,4	88,2	85,9
Читання газет	66,5	72,2	65,5	67,0
Прослуховування радіо передач	50,4	49,1	50,8	49,3

Прослуховування музики	27,7	32,5	28,2	21,7
Читання художньої літератури	24,1	25,5	24,2	22,5
Заняття за комп'ютером (пошук інформації, ігри, створення програм)	15,6	25,9	14,9	10,5
Перегляд відеоманітофону, відеороликів	13,6	17,9	13,6	10,1
Вивчення літератури за спеціальністю	8,9	13,2	9,0	5,4
Користування інтернетом	8,0	15,1	7,4	5,8
Прикладна творчість	5,6	7,1	5,3	5,8
Колекціонування, фотографування, кінозйомки	3,3	4,7	3,3	2,2
Художня творчість	3,1	5,7	2,8	2,2
<i>Домашні види спілкування та відпочинку</i>				
Відвідування гостей	38,8	48,1	38,4	33,3
Приймання гостей	38,9	47,6	39,1	31,9
Відпочинок, нічого не роблячи	42,2	38,7	44,2	36,2
Заняття з дітьми	27,8	29,7	28,3	24,6
Настільні ігри	9,2	11,3	9,0	8,7

Водночас певні заняття в своїй оселі, які можуть сприяти культурному збагаченню, залученню до безпосереднього і технологічно опосередкованого спілкування – як з людьми, так і з інформацією, – диференційовані залежно від соціального статусу. Включеність у такі *інноваційні приватні практики*, як споживання культурних продуктів через нові (цифрові) носії і відповідну апаратуру (комп'ютери, інтернет-лінії, музичні центри, плеєри тощо) потребує певних матеріальних і культурних ресурсів, доступних переважно представникам середніх верств, а також залежить від наявності відповідної інфраструктури (телефонна, кабельна мережа тощо) у місці проживання. Відповідно, у структурі домашніх культурно-дозвіллевих практик культурно активних угруповань відбуваються зміни, зокрема, перегляд телепередач, як осереддя залучення до культури в домашньому повсякденні, поступово здає свої позиції на користь занять з комп'ютером та інтернетом.

Медіацентрованість сучасної символічної культури позначається на масовості домашніх культурних практик у рамках приватного взірця споживання культури, пов'язаних з переглядом телепередач (88 %), читанням преси (67 %) прослуховуванням радіо (50 %). Ці та інші заняття (відпочинок, відвідини гостей, прослуховування музики, читання літератури, перегляд відеофільмів, заняття з комп'ютером, користування інтернетом тощо) становлять основу структури одомашненого дозвілля населення України загалом. Високий рівень одомашнення дозвілля, пов'язаний з підвищенням комфортності помешкань, поширенням їхнього технічного обладнання, є глобальною тенденцією, характерною для розвинених і постсоціалістичних країн, що, зокрема, підтверджують результати порівняльного дослідження, наведені у монографії “Вільний час і участь у дозвіллі: міжнародна перспектива” [30, с. 10].

Інформаційно-комунікативні технології досить стрімко поширюються в різних сферах життя сучасних суспільств, у тому числі і в приватній. В Україні залученість населення до їхнього використання набагато нижча порівняно з багатьма іншими країнами, хоча останніми роками обсяг застосування цифрових технологій у повсякденному житті зростає досить динамічно. Найшвидше змінюються можливості міжособистісного спілкування за допомогою мобільного телефону. Цей багатофункціональний засіб комунікації в принципі дає змогу не лише підтримувати постійні контакти з близькими, приятелями, діловими партнерами тощо, а й брати участь у різноманітних інтерактивних заходах, виходити у всесвітню мережу, прослуховувати аудіозаписи тощо. За даними соціологічного моніторингу 2006 р., 48 % респондентів протягом 30 днів перед опитуванням користувалися послугами мобільного зв'язку (6 % у 2002 р.); користувалися інтернетом – 8 % (2,6 % у 2002 р.), листувалися електронною поштою – 5,4 і 2,2 %, відповідно. На питання щодо мети використання комп'ютера 9,9 % обрали відповідь “використовую інтернет” (2007). У розвинених європейських країнах (Норвегія, Швеція, Австрія та ін.) обсяги інтернет-аудиторії набагато вищі й досягають 60–70 % [31].

Соціологічні дослідження засвідчують, що навіть у розвинених країнах до користування інтернетом залучені передовсім високостатусні групи населення. Серед груп старшого віку, з нижчим доходом, нижчим рівнем освіти, представників етнічних/расових меншин, мешканців віддалених територіальних спільнот частка користувачів інтернетом нижча. Тому дослідники використовують такі поняття, як *цифрова нерівність, перешкоди до медіа-доступу, інформаційний дефіцит*, характеризуючи нові соціальні диференціації в сучасному суспільстві. До того ж, у країнах, де, здебільшого, подолані фізичні перешкоди доступу до комп'ютерів та інтернету, явною стає ситуація внутрішньої диференціації самих користувачів, одні з яких використовують можливості новітніх технологій різнобічно, передусім з прагматичними, діловими мотивами, інші – задовольняються розважальними, релаксаційними, компенсаторними їхніми функціями. Навіть серед подібних за соціально-демографічними ознаками груп мотиви, цілі використання комп'ютерів

та інтернету можуть відзначитися. Впливовими чинниками є не лише рівень освіти, а й особливості сімейної соціалізації, наявність чи відсутність “технологічно” доброзичливого соціального оточення, розподіл ролей у родині тощо [32]. Стає зрозумілим, що вивчати лише соціальні чинники, які сприяють чи обмежують використання ІКТ у повсякденному житті населення, недостатньо, необхідним є пошук складніших, соціокультурних чинників, які породжують нові диференціації в сучасних суспільствах.

Отже, розгляд наведених вище констатацій, пов’язаних із репрезентацією дому як приватного соціокультурного простору, дає змогу зробити такий узагальнювальний висновок. Вагомість цього простору для життєдіяльності людей неможливо заперечувати навіть за умов стрімкого зростання публічної (громадської) сфери українського суспільства. Тому вивчення різноманітних приватних вимірів дому та його ролі в сучасному людському житті потребує розгортання систематичних соціологічних досліджень. Щодо цього найактуальнішими дослідницькими темами, на наш погляд, є такі:

1. образи дому в культурній ментальності громадян України;
2. дім як джерело соціокультурної ідентичності;
3. дім як соціокультурна локальність;
4. дім і традиції;
5. дім як ознака успішності в соціумі;
6. дім і родинна пам’ять;
7. дім як стрес;
8. дім як обов’язок;
9. дім як рекреаційний простір;
10. дім як приватний простір самореалізації тощо.

1. Козлова Н. Социология повседневности: переоценка ценностей // *Общественные науки и современность*. – 1992. – № 3. – С. 47 - 56.

2. Лелеко В.Д. Пространство и повседневность в европейской культуре. – СПб.: СПб. гос. ун-т к-ры и искусств, 2002. – 303 с.

3. Козырьков В. П. Образы повседневности и проблема их целостности // *Наука и повседневность: основания науки в цифровом обществе*. Материалы четвертой межвуз. науч. конф. 3-5 декабря 2001 г., Н. Новгород. – Вып. 4. – Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2002. – С. 5 - 30.

4. Климова С.В. Кризис и дом // www.anthropology.ru/texts/klimova/krisis.html

5. Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити // Т. Возняк *Тексти та переклади*. – Харків: Фоліо, 1998. (<http://www.ruthenia.info/txt/vozniakt/text-i-perek/kn3-heid1.htm>)

6. Башляр Г. Дом от погреба до чердака. Смысл жилища // *Логос*. – 2002. – № 3(34). – С. 1 - 26.

7. Элиаде М. Окультизм, колдовство и моды в культуре. – К.: София; М.: Гелиос, 2002. – 224 с.

8. Бодрийяр Жан. Система вещей / Пер. с фр. С.Н. Зенкина. – М.: Рудомино, 2001. – 105 с.

9. Человек в кругу семьи: Очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени / Под ред. Ю.Л. Бессмертного. – М.: РГГУ, 1996. – 376 с.; Человек в мире чувств. Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / Отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. – М.: РГГУ, 2000. – 588 с.

10. Кириллюк О. Універсальні параметри соціокультурної спадковості: українська хата // Універсальні виміри української культури. – Одеса, 2000. – С. 200 - 213.
11. Кримський С. Архетипи української ментальності // Проблеми теорії ментальності. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 273 - 301.
12. Мойсейів І. Рідна хата – категорія української духовності // Сучасність. – 1993. – № 3. – С. 151 - 159.
13. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1999. – 728 с.
14. Разова Е. В поисках дома // www.anthropology.ru/ru/texts/razova/home.html
15. Разумова И. Потаенное знание современной русской семьи. Быт. Фольклор. История. – М.: Индрик, 2001. – 374 с.
16. Шукін В.Ф. Дом и кров в славянофильской концепции // Вопросы философии. – 1996. – № 1. – С. 135 - 146.
17. Выжжевич Р. Семантика дома в пословицах сербского, русского и польского языков // Языковая семантика и образ мира. Межд. научная конференция. – Казань: КГУ, 1997. – С. 25 - 31.
18. <http://aphorism.org.ua>
19. Cieraad I. At Home: An Anthropology of Domestic Space. – Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1999. – 200 p.; Csikszentmihalyi M., Rochberg-Halton E. The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 304 p.; Marcus C.C. House as a Mirror of Self: Exploring the Deeper Meaning of Home. – Berkeley, CA: Conari Press, 1995. – 307 p.; Pink S. Home Truths: Gender, Domestic Objects and Everyday Life. – Oxford: Berg, 2004. – 163 с.
20. Ручка А. “Своє” та “чужі” в ідентифікаційній свідомості громадян України // Проблеми розвитку соціологічної теорії. – К.: САУ, ІС НАНУ, 2004. – С. 304 - 308.
21. Ручка А. Динаміка ціннісних відданостей населення України: 1991-2000 роки // Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 181-185.
22. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 142 с.
23. Паніна Н. Українське суспільство 1992–2006: соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – 94 с.
24. Лавриненко Н. Гендер та інститут сім'ї // Структурні виміри сучасного суспільства: Навч.посібник / За ред. С. Макеєва. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – С. 264 - 291.
25. Балабанова Е. Домашній труд як символ гендера і влади // Соціологічне дослідження. – 2005. – № 6. – С. 109 - 120; Галанова Г. Э. Феномен естетизації частини життя в контексті класическої і некласическої концепцій культури: Автореф. дисс. к.филос.н. – Казань, 2001. – 22 с.; Клецин А. А. Распределение домашних обязанностей между супругами: факты, проблемы, интерпретации // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – № 2. – С. 34 - 41; Лыткина Т. С. Домашний труд и гендерное разделение власти в семье // Социологические исследования. – 2004. – № 9. – С. 85 - 90.
26. Барсукова С. Сущность и функции домашней экономики, способы измерения домашнего труда // Социологические исследования. – 2003. – № 4. – С. 21 - 31; Готлиб А., Запорожец О., Хасаев Г. Социально-экономическая адаптация в постсоветской России: публичные и приватные практики // Социологические исследования. – 2004. – № 8. – С. 56 - 62; Warren T. Class and Gender-based Working Time? Time Poverty and the Division of Domestic Labour // Sociology. – 2003. – Vol. 37. – № 4. – P. 733 - 752.
27. Радаев В. Человек в домашнем хозяйстве // Социологические исследования. – 1997. – № 4. – С. 64 - 72.
28. Бойм С. Общие места: мифология повседневной жизни. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 320 с.; Герасимова Е. Советская коммунальная квартира как социальный институт: историко-социологический анализ. Дисс. канд. соц. наук. – СПб., 2000; Умехин И. Очерки коммунального быта. – М.: О.Г.И., 2001. – 248 с.
29. Gonzalez B. M. Topophilia and Topophobia. The Home as an Evocative Place of Contradictory Emotions // Space and Culture. – 2005. – Vol. 8. – № 2. – P. 193 - 213.
30. Cushman G., Veal A.J., Zuzanek J. (eds). Free Time and Leisure Participation: International Perspectives. – Wallingford: CAB International, 2005. – 320 p.

31. Скокова Л. Аудиторія Інтернету в Україні: порівняльний аспект // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. – С. 399 - 405.
32. Media Access: Social and Psychological Dimensions of New Technology Use / E. P. Bucy, J. E. Newhagen. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. – 295 p.
33. Morley D. Home Territories: Media, Mobility and Identity. – London: Routledge, 2000. – 729 p.

HOME AS A PRIVATE SOCIOCULTURAL SPACE

A.O. Ruchka, L.G. Skokova

Institute of sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine
i-soc@i-soc.org.ua

The article considers possibilities of sociological analysis of home as private sociocultural space. The authors focus on axiological/symbolic dimensions of home, material aspects of home space, and peculiarities of bringing culture into the space of home. The sociological data from the monitoring “Ukrainian society 1994–2006”, “Omnibus 2006, 2007” conducted by the Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine and also results of European Social Research (2004–2005) with assistance of the Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine are used. The necessity of systematic sociological researches of the various private measuring of home and its role in modern human life is underlined.

Key words: home, private sociocultural space, everyday life, axiological /symbolic dimension of a house, differentiation by the type of a house, house equipment, division of domestic labor, private model of cultural and leisure practices, media-centered leisure.

Стаття надійшла до редколегії 23.12.2007

Прийнята до друку 10.01.2008